

»SPREJELI SO NAS ZA SVOJE«
OTROCI INTERNIRANCEV IZ TABORIŠČA SÁRVÁR NA
MADŽARSKEM V REJI PRI KMETIH V BAČKI MED 2. SVETOVNO
VOJNO¹

MOJCA RAVNIK

Članek obravnava posebno poglavje v usodi primorskih kolonistov, ki so se po koncu 1. svetovne vojne naselili v kolonijah ob madžarsko-jugoslovanski (zdaj slovenski) meji v Prekmurju in ki jih je madžarska okupacijska oblast leta 1942 odgnala v internacijsko taborišče Sárvár na Madžarsko. Otroke je iz taborišča rešila Pravoslavna cerkev iz Novega Sada, ki je zanje organizirala rejništvo pri kmečkih družinah v Bački v Vojvodini. Članek temelji na gradivu, zbranim pri primorskih kolonistih v Prekmurju, in na podatkih iz literature, predvsem pa na pričevanju Jožeta Vidiča, ki je bil kot otrok pri rejnikih v vasi Sivac. V članku so predstavljeni rešitev otrok iz taborišč in njihova nastanitev v Bački, njihovo življenje in delo pri rejniških družinah, odnosi z družinskimi člani in vaščani. Tese prijateljske vezi, podobne družinskim, se po vrnitvi otrok domov po koncu vojne niso prekinile. Ključne besede: primorski begunci, kolonisti v Prekmurju, taborišče Sárvár, rejništvo, srbska pravoslavna cerkev, Sivac, Bačka, Vojvodina.

The article focuses on a specific period in the lives of refugees from Primorska who, after the First World War, had established colonies in Prekmurje, then a part of Yugoslavia (now Slovenia) along the Hungarian-Yugoslav border. In 1942 the Hungarian occupational authorities moved them to the Sárvár Labor Camp in Hungary. Evacuated from there by the Orthodox Church of Novi Sad, many of their children were placed in foster care with farming families in Bačka in the province of Vojvodina. The article is based on data provided by the settlers who had returned to Prekmurje after the war, on literature, and particularly on eyewitness accounts by Jože Vidič. Vidič, himself a foster child reared in the Bačka village of Sivac. The article primarily examines the children's rescue from the labor camp and their placing in Bačka; their life with foster families; and their relations with family members and villagers. Their mutual ties of friendship, not unlike those within the children's primary families, were not severed after they had been returned to their original homes.

Keywords: refugees from Primorska, settlers in Prekmurje, Sárvár labor camp, foster care, Serbian Orthodox Church, Sivac, Bačka, Vojvodina.

UVOD

Ob koncu 1. svetovne vojne so se prebivalci iz slovenske Primorske, ki jo je z rapalsko pogodbo zasedla Italija, množično izseljevali v evropske in čezmorske države, tudi v Jugoslavijo, kjer so se morali spopadati z vsakovrstnimi težavami. Mnogi so se večkrat selili v iskanju dela in bivališča, ne samo v slovenskih krajih, ampak tudi drugod po

¹ Članek je nastal na podlagi raziskave v okviru Znanstveno tehnološkega sodelovanja z Republiko Srbijo v letih 2006–2007, ko sta Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (Ljubljana) in Etnografski inštitut SANU (Beograd) sodelovala pri bilateralnem raziskovalnem projektu *Srbi v Sloveniji, Slovenci v Srbiji. Raziskava etnoloških vprašanj in spoznavanje strokovnih usmeritev* (ARRS, 2006-2007, BI-RS/06-07-026).

Jugoslaviji. Tako so se po letu 1920 begunci iz Primorske in Istre naselili tudi v krajih ob madžarsko-jugoslovanski (zdaj slovenski) meji (Benica, Petišovci, Pince, Gaberje, Mostje, Dolga vas, Kamovci, Žitkovci) v Prekmurju. Tam je nova jugoslovanska oblast ustanovila kolonije zanje, poleg že obstoječih naselij z madžarskim ali pretežno madžarskim prebivalstvom, in to na zemlji, ki je bila z agrarno reformo po 1. svetovni vojni odvzeta madžarskim veleposestnikom. Takratni oblasti je, poleg tega, da je nudila bivališče beguncem, šlo tudi za spremembo narodne sestave, za povečanje deleža slovenskega prebivalstva ob meji. Kolonizacija v Prekmurju se je končala leta 1934. Naseljenih Primorcev je bilo 142 družin z okrog 600 prebivalci.

Med kolonisti so prevladovali Primorci, med njimi so bile tudi družine z Goriškega in Krasa, ki so bile že med vojno izseljene zaradi soške fronte in nastanjene v taborišču v Strnišču pri Ptujju; material tamkajšnjih razdrtih taboriščnih barak so celo pripeljali s seboj za nova bivališča v koloniji. Večina je dobila le zemljo, za postavitev barake, nakup poljedelskega orodja in živine so morali jemati posojila, ki so jih s težavo odplačevali. Ljudem, ki so zbežali pred vojnim uničenjem v 1. svetovni vojni in narodnim zatiranjem v Italiji, je položaj v novih krajih oteževala tudi nenaklonjenost domačinov. Ti so imeli svoje zemlje premalo in so si morali iskati dodatni zaslužek s sezonskim delom. Ob delitvi zemlje prišlekom so se čutili opeharjene, še posebej Madžari, ki so bili iz nje sploh izvzeti (več o tem Vidič 1964).

Komaj se je življenje normaliziralo in so polja začela roditi, se je začela 2. svetovna vojna. Madžarska okupacijska oblast je 23. junija 1942 koloniste odgnala v internacijsko taborišče Sárvár na Madžarsko, kjer so že bili kolonisti iz Vojvodine. Vsi za delo sposobni so morali hoditi na delo, največ na kmetijska sezonska dela na grofijah, in so se na zimo vračali v taborišče. To ni bilo uničevalno taborišče, vendar pa so bile razmere takšne, da so ljudje obolevali in umirali. Posebej težko je bilo za otroke.

Pravoslavna cerkvena občina iz Novega Sada je, da bi rešila otroke iz taborišča, organizirala zanje rejništvo v Bački. Večina staršev se je odločila za to možnost. Otroke so odpeljali v Bačko in jih nastanili pri kmečkih družinah, kjer so dočakali konec vojne.

Sama sem ta pojav začela spoznavati na mladinskem raziskovalnem taboru v Turnišču leta 1991, ko smo zbirali tudi gradivo o primorskih kolonistih. S srednješolci, udeleženci tabora, smo se najprej ustavili pri Mariji Farkaš v Kobilju, ki nam je pripovedovala zgodbo svoje družine, ki izvira iz Zgornjega Nekovega nad Kanalom ob Soči in se je po več postajah naselila v Kamovcih v Prekmurju (Ravnik 1991, 2002). Med vojno so bili v Sivcu v Bački štirje otroci iz njihove družine. Napotila me je k svojemu bratu Jožetu Vidiču, ki je pisec prve in še vedno najtemeljitejše raziskave o kolonizaciji v Prekmurju (Vidič 1964), napisal pa je tudi spomine na internacijsko taborišče (Vidič 1998).

Jože Vidič mi je povedal, da občasno še gre v Sivac in da namerava spet tja. Ko sem se pripravljala na prvi obisk Srbije v okviru našega raziskovalnega projekta, sem ga vprašala, ali bi lahko uskladila čas njegove prihodnje poti v Sivac tako, da bi se mu

lahko pridružila. Bila sem vesela, da je bil takoj za to. Tako sva oktobra 2006 skupaj obiskala Sivac in njegove tamkajšnje prijatelje. Pričevanja Jožeta Vidiča so temelj tega prispevka,² vključeni pa so tudi podatki iz pripovedi nekaterih drugih kolonistov v Prekmurju in iz literature (omenjeni Vidičevi deli; Valenčič 1992; Kleibencetl 2006). Janko Kleibencetl je zbral veliko pripovedi in izjav, tudi od posameznikov, ki sami niso bili priče dogodkov in so o njih kaj vedeli posredno. J. Vidič mi je na mnoga dodatna vprašanja poslal pismena pojasnila, poleg tega pa je napisal tudi zanimive pripombe k delu J. Kleibencetla in jih z nekaterimi svojim spoznanji dopolnil. Kleibencetlova knjiga in Vidičev komentar (Vidič 2009) sta dragoceno gradivo za morebitne prihodnje raziskave.

REŠITEV OTROK IZ TABORIŠČ IN NJIHOVA NASTANITEV V BAČKI

Reševanje otrok iz taborišč je organizirala srbska pravoslavna cerkev. Zelo zanimivo bi bilo vedeti več o tej pobudi in kako se ji to posrečilo v takratnih težavnih razmerah. Vendar pa pismi Episkopa Eparhije Bačke (škofa škofije Bačke) cerkvenim občinam v svoji škofiji oktobra 1941³ in avgusta 1943⁴ dovolj zgovorno pričata o tem, da je srbska pravoslavna cerkev v imenu krščanske dolžnosti pozvala svoje vernike, da bi vzeli k sebi na hrano in stanovanje ne samo otroke, tudi matere z otroki in cele družine iz taborišč, ti pa se jim bodo oddolžili s svojim delom. Prva govori o potrebi po oskrbi taboriščnikov, ljudi iz bivših kolonij, po razpustu taborišča v Subotici, drugi pa o 260 ljudeh iz

² Mariji Farkaš in Jožetu Vidiču se iskreno zahvaljujem za njuno pomoč in sodelovanje.

³ Nekoliko skrajšano besedilo: „Upravi Srpske pravoslavne parohije u Starom Sivcu 15. oktobra 1941 Prečasni gospodine, čast mi je izvestiti vas da policijska vlast raspušta logor interniranih u Subotici. U ovom logoru je većinom naša sirotinja sa bivših kolonija, koja sada nema gde da se skloni ... uprava logora dozvoljava svakome da iz ovoga logora može uzeti po jednu porodicu ili pojedinca da je ishrani preko zime pa i na duže vreme, a ovi će im za tu ljubav pomagati i raditi bilo u kući bilo na salašu u svakom poslu ... Hrišćanska nam dužnost nalaže da se kao dobri ljudi svi pobrinemo za obu našu nedužnu sirotinju ... Pravoslavna crkvena opština u Subotici i dosada je vodila brigu ... ali sada, kada se raspuštaju iz logora ne može da ih sve raspodeli samo među svoje parohijane jer ih je mnogo. Zato se u sporazumu sa upravom ove crkvene opštine obračam vama sa molbom, da nam pomognete da nađete bar nekoliko ljudi plemenita srca ... koji bi došli u Suboticu, gde će sami sebi iz logora izabrati koga hoće da prime na Boga i dušu. U Subotici, 14. oktobra 1941.“

⁴ Nekoliko skrajšano besedilo: „Srpski pravoslavni episkop Eparhije Bačke 14. (1) avgusta 1943. Prečasnom i časnom sveštenstvu Srpske pravoslavne eparhije Bačke. Srpske pravoslavne crkvene opštine eparhije Bačke i dosada su u Hristovom ljubavlju starale se za prijem onih ljudi iz Šarvara koji su imali odobrenje ministra unutrašnjih dela za dolazak ovamo. Ali i pored toga ostalo je još oko 260 lica, a biće i više, koja treba da se smeste ovde kod nas. Osim toga u logoru se nalaze 20 matera, sa odojčadima, koje isto treba smestiti, bilo tako da same crkvene opštine preuzmu njino izdržavanje, bilo pak da ih smeste kod naših najboljih domaćina... Crkvena opština novosadska uputila je u toj stvari raspis svima crkvenim opštinama ove eparhije. Toplo preporučujemo sveštenstvu Bogom čuvane eparhije Naše da ovu stvar prihvati... Episkop Bački.“
Kopiji obeh listin je J. Vidiču dobil v Srpski pravoslavni parohiji v Sivcu.

Šarvara, med njimi o materah z otroki, za katere bi, poleg tistih, ki so jih že pripeljali v Bačko, morale še poskrbeti cerkvene občine same ali s sodelovanjem domačinov.⁵

Kakor piše Vidič, je nekega dne v avgustu 1942 taboriščno poveljstvo izdalo obvestilo, da bodo otroke do 15. leta starosti odpeljali iz taborišča in jih dali v rejo. Mama mu je prigovarjala, da je tako najbolje, sicer bo, ko pride zima, zaradi mraza in slabe hrane umrl. Vedel je za usodo srbskih otrok v prejšnji zimi, ko jih je veliko umrlo, zato se je z ločitvijo hitro sprijaznil. Po dolgi, naporni vožnji v natrpanih živinskih vagonih prek Budimpešte so prispeli v Subotico.

Sredi noči so nas začeli po skupinah klicati iz vagona. Vsakdo je imel na vrvici okrog vratu kartonček z imeni neznanih krajev. Stari Sivac / Ó Szivác je pisalo na kartončku nas štirih. Izstopili smo v Vrbasu, vlak pa je odpeljal naprej. Čakali smo do osme ure zjutraj, ko so nas naložili na potniški vlak. Čudovite, lepo zaobljene klopi in dovolj prostora, dovolj svežega zraka! Vožnja se mi je zdela čudovita. Skozi okno sem gledal na širna polja, zasejana s sončnicami, ki so že zorele. Po približno polurni vožnji smo izstopili na postaji Sivac. Potovali smo dvainštirideset ur in v tem času prevozili okrog 450 km. V neki šoli so nas nahranili, potem pa smo pri dobrih ljudeh našli začasen dom do konca vojne. Ločili so nas sicer od staršev in razdelili po družinah, vendar smo bili rešeni. (Vidič 1998: 20–21)

Starši, ki so se pozneje zavedeli možne tragedije, so otroke poslali v Bačko s poznejšimi transporti. S. Valenčič navaja razne ocene števila in sklene, da je vsekakor odšlo v Bačko okrog 3000 otrok (Valenčič 1992: 37).

PRI REJNIKIH V SIVCU

V družinah, ki so sprejele otroke, je primanjkovalo delovnih moči v gospodinjstvu in za ukvarjanje z otroki, pri delu na polju in z živino. V konkretnih primerih so bili očetje na fronti ali v ujetništvu, tisti, ki so ostali doma, pa so bili pogosto klicani, tudi za več mesecev, v delovne bataljone. V vseh družinah, ki jih pobliže predstavljamo, je bilo otrok malo, bili so še majhni in bolni. Zato so jim bili otroci iz taborišč v vsestransko pomoč.⁶

Ob prihodu v Sivac je bil Jože star dobrih šest let, sestra 10 in 13, brat pa 14 let. Vsak je prišel v svojo hišo, vendar se je Jože pozneje preselil na kmetijo, kjer je že bila sestra Pavla, tako da sta bila potem skupaj.

⁵ S. Valenčič navaja, da so v širši svet pričele prihajati »vesti o tem, kaj se dogaja v taborišču Šarvar in o nečloveških razmerah v njem. Tam so takrat zaradi izredno ostre zime in lakote ljudje, predvsem starci, masovno umirali.« »Bajči Žilinski je v budimpeštanskem parlamentu postavil celo vprašanje odgovornosti za razmere in zločine v taborišču Šarvar« (Valenčič 1992:27). »Otroke so spremljali predstavniki pravoslavne cerkvene občine, ki jih je vodil novosadski advokat dr. Kosta Hodži, ki je tudi sicer vodil organizacijski del akcije.« (Valenčič 1992: 38)

⁶ Morda so za otroke prejeli tudi kako podporo; Jože Vidič se spominja, da je ob njegovi preselitvi prejšnja gospodinja rekla novi, da bi ji pustila karte za sladkor (torej so morda nekaj dobili za otroke).

Jože je bil najprej pri 52-letni vdovi s 15-letnim sinom, ki je pozneje tudi odšel v vojsko.⁷ Hiša je bila prostorna, proti cesti zaprta z visokim zidom. Ob njeni notranji stranici teče pokrit hodnik, iz katerega se odpirajo vhodi v niz prostorov, v sobe in v kuhinjo. Jože je najprej spal v svoji majhni sobi, ko se je pozimi shladilo, pa ga je gospodinja preselila na posteljo v kuhinji.

Njegova glavna zadolžitev je bila skrb za vodo. Sicer so imeli veliko zemlje, a so jo dali v najem, tako da so obdelovali samo vinograd in vrt ob hiši. Občasno je pomagal v vinogradu, pri vožnji gnoja ali obiranju grozdja, nasekal in prinesel je drva, a glavno je bilo, da je prinesel pitno vodo oz. vodo za kuhinjo. Voda iz vodnjaka na dvorišču, talna voda, rekli so ji *slanača*, ni bila pitna, zato jo je nosil od arteškega studenca, ki je bil v sosednji ulici, približno 150 m od njihove hiše. Odrasli so vodo nosili z *obramico*,⁸ Jože pa s trilitrsko kanglico, vsaj desetkrat dnevno. Enkrat tedensko, v ponedeljek, je gospodinja prala in takrat je moral tudi zakuriti kotel in vzdrževati ogenj s koruzinjem.

Jože Vidič pri nekdanjem vodnjaku, kamor je hodil po vodo z vedrom, Sívac, oktober 2006 (foto: M. Ravnik).

Jožetova sestra Marija je prišla v hišo, kamor je bila poročena hči iz hiše, pri kateri je bil Jože. V njej so živeli stari oče ali *deda*, bolna stara mati, *baba* ali *nana*, sin, ki se vrnil iz ujetništva, in njuna snaha ali *snaja*. Ob prihodu so Marijo vprašali, kaj zna delati, ali zna molsti ali plesti, in na srečo je znala vse, ker jo je mama naučila. Tudi ona je hodila po vodo k studencu v isti ulici kot Jože, ker pa je stanovala ulico višje, je bila njena pot v eno smer kakih 300 m daljša. Delala je doma v gospodinjstvu, na njivi pa je okopavala in pomagala pri rezanju sončnic. Ko se je domači sin vrnil iz ujetništva,

⁷ Po podpisu sporazuma med Hitlerjem in Hortijem 19. marca 1944 so nemški vojaki vstopili na Madžarsko, torej tudi v Bačko in Baranjo (Plavšić 1979: 324). Takrat so Nemci mobilizirali v nemško vojsko. Ko se je Vlado leta 1945 vrnil, so se otroci že vrnil domov, tako da sta se z Jožetom videla šele ob Jožetovem obisku v Sívcu po koncu vojne.

⁸ Nosilo, kot naš povirek, naslonjeno čez rami in s po enim obešenim vedrom na vsaki strani.

je *snaja* zanosila in rodila hčerko in poslej se je Marija ukvarala tudi z dojenčkom. Z Marijo Farkaš se je na njenem domu v Kobilju pogovarjal tudi Janko Kleibencetl. Povedala mu je, kako je bila presenečena, ko so ji ob prihodu dodelili prostor za skupno mizo. Imela je občutek, da so jo sprejeli za svojo. Dali so ji kavč v snahini sobi. Proti večeru, ko so sedeli na ulici, na *sokaku*, je zagledala, kako je neko dekletce gnalo kravo. Vsa srečna je v njej prepoznala mlajšo sestro Pavlo (Kleibencetl 2006: 65),

Jože se je po 22 mesecih, po dogovoru med rejniki, preselil v drugo hišo, kjer je že bila sestra Pavla; morda so ocenili, da je bolje, da sta skupaj. Tam so bili stari ded in stara mati, *baba*, s snaho, *strinico*, medtem ko je bil njun sin, *bata*, večkrat poklican v delavski bataljon. Po osvoboditvi oktobra 1944 so ga poklicali v NOVJ, po preboju prek Donave v Baranji je bil ujet in odpeljan v ujetništvo v Dunajsko Novo mesto. Od tam je pobegnil in se vrnil na pravoslavni božič, 7. januarja 1945.

V tej družini je bilo gospodarsko stanje drugačno. V vasi so imeli hišo s čudovitim, negovanim vrtom, polnim dišečih rož, zunaj vasi pa *salaš*,⁹ kjer je bila hiša s kuhinjo in sobama, poleg nje pa shramba, hlevi za konje in krave z oborom in svinjaki. Pomoč so rabili na salašu. Sprva so vzeli k sebi Jožetovo sestro Pavlo, da bi pazila na dojenčka, ki pa je umrl. Odšla je na salaš in pasla krave in ovce in po Jožetovem prihodu sta tam živela in delala oba. Tudi mlada gospodar in gospodinja, *bata* in *strinica*, sta bila na salašu, *deda* in *baba* pa v vasi. Otroka sta spala v eni sobi, *bata* in *strinica* v drugi, kadar je prišel *deda*, je spal na senu. Ko je mladi gospodar odšel v vojsko, se je *deda* preselil na salaš.

Bratec in sestrica sta bila že od doma vajena kmečkih del. Jože je vsak dan zjutraj gnal krave in ovce na pašnik, dolg kakih 800 m, od hiše oddaljen približno 200 m, po paši pa domov napajat. To delo je bilo težko, saj je vodo vlekel iz vodnjaka, *đerama*, v težkem lesenem vedru. Popoldne je znova gnal na pašo. Imeli so osla Malina, ki se je pasel skupaj z ovcami, in kamor je šel osel, so šle tudi ovce. Če je bil osel tam, so bile ovce na varnem. Sestra Pavla je pasla čredo 30 in več svinj.

Salaš, Sivac, oktober 2006
(foto: M. Ravnik).

⁹ *Sálaš*, zlasti v madžarskem okolju posestvo s hišo in gospodarskimi poslopji daleč od gospodarjevega bivališča (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* 4, str. 566).

Na salašu je Jože pogrešal prijatelje iz vasi. Sestrica Pavla, ki je bila že prej na salašu, se je že spoprijateljila z otroki s sosednjih salašev. Ob nedeljah je hodila v vas, on pa bolj poredko, ker je bil premajhen. Čutil se je prikrajšan, saj je imel v vasi več prijateljev kot ona. Vendar je na salašu vedno moral biti nekdo in Jože je bil cele nedelje sam. Tam je občasno bival tudi *deda* Jovan, v nedeljo pa je šel v vas k maši, jahal je osla in ko se je vrnil, se je najprej ustavil pri Jožetu na paši in mu prinesel pecivo. Jože je kmalu našel prijatelje tudi na salašu; na sosednjem, kakih 300 m stran, so imel tri otroke, na drugem je bil Nemeč Hanzí, skupaj so pasli. Vsi so bili starejši od njega.

Najstarejši od Vidičevih otrok je bil Silvo, ob prihodu v Sivac je bil star dobrih 14 let. Tudi on je bil najprej pri kmečki družini, po mesecu ali dveh pa so se njegovi gospodarji dogovorili s sorodniki v Bačkem Brestovcu, oddaljenem kakih 15 km, da se je preselil k njim. Silvo je znal delati vse, kosil je žito, gospodar je bil mehanik, imel je traktor, Silvo pa je rad imel tehniko, vse ga je zanimalo in pozneje je postal strojni inženir. Po vojni se ni takoj vrnil domov, nadaljeval je šolanje v obrtni šoli v Prigrevici pri Apatinu in srednji tehnični šoli v Sremski Mitrovici.

V Sivcu Vidičevi otroci niso hodili v šolo. Jožeta je gospodinja, pri kateri je bil najprej, skušala vpisati in sta šla skupaj najprej v srbsko šolo, kjer so ga odklonili, oz. se ga niso upali sprejeti, ker je bil iz taborišča in ker ni bil pravoslavne vere. Potem ga je odpeljala v madžarsko šolo, kjer so ga tudi odklonili, ker je bil iz taborišča in ker ni bil Madžar. Tako se je pisati, brati in nekaj računati naučil sam s pomočjo prijatelja Duška. Sestrici sta že doma končali četrto oz. sedmi razred osnovne šole, brat pa osmega, kar je bilo več, kakor je bilo takrat tam obvezno (Vidič 2009).

POLOŽAJ OTROK V DRUŽINI IN SOSESKI IN MEDSEBOJNI ODNOSI

Spomine Jožeta Vidiča na prisrčne odnose ponazarja njegov stavek: »Oni so nas imeli za svoje in mi smo njih imeli za svoje.« Tudi prizorišče spominov je lepo: domovi (proti ulici zavarovani z visokimi zidovi, z dvorišči in vrtovi, polnimi dišečih rož in prostornimi stanovanjskimi hišami), za pregrado nadaljujoči se v gospodarski del (s hlevom, svinjakom, ogrado za perutnino), nato pa v njive in vinograde. Jožetu je domači sin Vlado naredil gugalnico in jo obesil na drevesno vejo. Očitno sta se petnajstletni domačin in šestletni rejenček razumela kot brata.

V sosesčini je Jože našel dobrega prijatelja Duška, s katerim se je veliko igral. Duško je hodil v šolo in ga je učil pisati, tako da je vlekel črte po pesku pred hišo. Ob obisku v Sivcu je Jože pokazal na travnat kos pred hišo, kjer je včasih stanoval Duško, in je rekel: »Tu me je učil pisati.« V prostem času, največ ob popoldnevih, je s prijatelji igral nogomet na ulici. Ulica je bila blatna in prašna, po njej so se premikali ljudje, vozovi in živina. Domov se je vračal ves zamazan. Starejši madžarski prijatelj je imel očeta fotografa in velikokrat so zahajali k njemu v temnico in razvijali slike.

Jože Vidič in gospodarjev sin Vlado Mirosavljev, Sivac 1942 (foto: Radovan Amidžić, lastnik originala Marija Farkaš, Kobilje).

Jože je imel dober posluš, rad je prepeval, domači sin pa je igral na harmoniko. Zahajal je tudi v hišo, kjer je bila v reji njegova sestra Marija. Ko je prišel na obisk, je Marija naprej delala, on pa se je pogovarjal z *nano*, ki ga je učila peti srbske pesmi. Spomni se še tište »Gde si, moj golube, što se ne javiš?«

Lepi odnosi v družini in s sosedi pa ne prevladujejo samo pri njem, ampak tudi v pripovedih večine sogovornikov. Večinoma se vsi spominjajo, da so bili sprejeti kot družinski člani.

Če поблиže pogledamo razmere v rejniških družinah, vidimo, da so otroke sprejele družine, ki so potrebovale pomoč, z majhnimi otroki ali brez njih, sinovi in možje so bili odsotni, tako da so rejenci nadomestili pomanjkanje družinskih članov in delovnih moči. Očitno spomini niso idealizirani, ampak je šlo

Jože Vidič in prebivalci Sivca, desno zadaj njegov prijatelj Duško Živanov, Sivac, 1. 1. 1944 (foto: Radovan Amidžić, lastnik originala Jože Vidič, Lendava).

res za srečno ujemanje več dejavnikov: potrebe rejniških družin po dodatnih parih delovnih rok, njihove dobrodelnosti, potrebe otrok po varnem domu in njihove pridnosti.

Delo, tudi naporno, otrokom ni bilo nikakršna resna težava, ker so ga bili vajeni že od doma, in zato dela pri rejnikih niso doživljali kot izkoriščanje.¹⁰ Bila je vojna in tudi domačinom se ni dobro godilo. A hrane jim ni manjkalo in lačni niso bili nikoli. Drugače je bilo z obleko in obutvijo.

Oblečeni so bili v to, kar je bilo pri hiši. Jože Vidič je nosil obleke, perilo in obutev, ki jih je prerasel domači sin. Tudi pozimi ni imel plašča in je hodil v kratkih hlačah, pri drugi družini pa je dobil star zimski plašč, novo obleko in perilo iz domačega platna. Kljub temu pa v treh letih ni bil niti enkrat bolan.

Otroci so rejnike naslavljali z domačimi izrazi *deda, baba, nana, bata, strina*. Rejniki so prevzeli skrb za otroke in vzgojo in jim tako lajšali ločenost od staršev. Gotovo so otroci, vsaj na začetku, prestajali tudi težke trenutke, že zato, ker so bili v tuji hiši pri tujih, čeprav naklonjenih ljudeh. Tako je bilo npr. šestletnemu otroku težko, ko je, potem ko je že bil mesec dni pri hiši, slišal, da so vaščanke njegovo rejnico vprašale, kako jo otrok kliče, ona pa je rekla: »Kako me zove? Nisam mu majka, nisam mu tetka, nisam mu strina,« in je tako naštevala, kaj vse mu ni, tako da jo je on potem do konca naslavljal samo z »vi«. Nekoč se je gospodinja nanj ujezila, ker je nekega jutra, pred zajtrkom, rekel: »Ja sam gladan,« medtem ko je, kakor vsako soboto, mazala glinena tla v kuhinji in je rekla: »Vidi ti njega, ni mi nismo doručkovali, ni ker nije jeo, a on gladan!« Drugače pa ga je, kar je razumljivo, kregala, kadar je prišel domov preveč umazan, saj je z otroki igral nogomet na blatni in prašni ulici ali ko je med kurjenjem kotla za perilo skočil k prijatelju, medtem pa je ogenj ugasnil.

V tistem času so se vaščani ukvarjali tudi z gojenjem sviloprejk in Jože je večkrat šel skupaj z drugimi otroki in odraslimi po poteh, *drumih*, med polji, ob katerih so rasle murve, in so nabirali veje z murv za krmljenje sviloprejk.

Jože Vidič v Sivicu 21. 11. 1943 (foto: Radovan Amidžić, lastnik originala: Jože Vidič, Lendava).

¹⁰ Bile pa so tudi izjeme, o kakršni poroča Kleibencetl, da je neka deklica zaradi prevelikih naporov zbolela in se je vrnila k materi v taborišče (Kleibencetl 2006: 123; Vidič 2009).

Otroci niso imeli denarja. Jože je povedal, da mu je kdaj kdo kaj dal in to je skrbno shranil. Največ je dobil od nekega potujočega slikarja, ki je prišel k hiši, da bi za *krsno slavo*¹¹ naslikal Lazarja. Ko je videl Jožeta, je vprašal: »A ko je ovaj?« Povedali so mu in mu je dal tri *penge*,¹² kar je bilo ogromno, saj se je za en *peng* v vaški slaščičarni dobilo 10 kepic sladoleda.

Prebivalstvo Sivca je bilo narodnostno in tudi po veroizpovedih¹³ zelo pestro sestavljeno. Otroci so prišli v stik s srbskimi, madžarskimi in nemškimi prebivalci. Jože, ki je od doma poznal samo nekaj madžarskih besed, se je v Sivcu pri prijatelju Madžaru naučil madžarščine, njegovi starši pa so ga za božič povabili na kosilo in mu podarili orglice. V pravoslavno cerkev ni hodil, mogoče je bil vsega petkrat ali šestkrat. Na bližnjem salašu je spoznal adventiste, rekli so jim *subotarji*, poznani so bili po tem, da niso sprejemali orožja.

Jože je imel srbske, madžarske in nemške prijatelje, njihove družine so pripadale pravoslavni, adventistični in protestantski cerkvi in judovski veroizpovedi. Spomni se odhoda Nemcev iz Malega Sapara,¹⁴ potem ko je oktobra 1944 v te kraje prišla rdeča armada. S seboj so vzeli vse, kar so lahko naložili na vozove, tudi perutnino, živino so pustili. Izginile so cele družine. Tako je hiša na bližnjem salašu ostala prazna in bratec in sestra sta skrbela za živino, dokler je niso odpeljali.

STIKI S STARŠI IN VRNITEV

Brat in sestri so si s starši dopisovali, Jože pa še ni znal pisati. Po osmih mesecih, verjetno maja 1943, jih je obiskala mama. Ostala je nekaj dni, stanovala je pri Marijinih gospodarjih. Rejniki so poslali v taborišče tudi pakete, a vseh niso prejeli, potem so izvedeli, da je npr. vodja barake vsebino razdelil med internirance, medtem ko so bili naslovniki na delu zunaj taborišča.

Po vojni so starši prišli po otroke. Vidičev oče je prišel ponje avgusta 1945. Po prečkaniu Mure pri Murskem Središču in Drave pri Varaždinu z brodom je do Osijeka potoval z vlakom, od Osijeka prek Baranje pa peš in z vlakom. Tri otroke je odpeljal domov, najstarejši sin pa je ostal v Bački, kjer je že začel šolanje. Iz Sivca so se vračali prek Sombora in Novega Sada do Stare Pazove, od tam pa do Zagreba in Murskega Središča z vlakom, od Petišovec do Kamovec pa z vozom s konjsko vprego. Potovanje je trajalo šest dni.

¹¹ Praznik, posvečen svetniku, zaščitniku družine, slavi se na svetnikov god.

¹² *Pengő*, madžarska denarna enota po 1. do konca 2. svetovne vojne.

¹³ V Sivcu so srbska pravoslavna, katoliška, adventistična in nemška cerkev.

¹⁴ V Starem in Novem Sivcu je bilo ok. 5500 Nemcev, ki so se odselili ob umiku nemške vojske, ostalo jih je kakih 300, večinoma starih ljudi. Njihovo imetje je bilo podržavljeno (Plavšić 1979: 403–404).

NADALJNI STIKI

Prijateljstvo med otroki, člani rejniških družin in vaščani se z odhodom otrok domov ni prekinilo. Z obiski, pismi in telefonskimi pogovori so obnavljali medsebojne stike in se seznanjali z novimi dogodki. Očitno se je med otroki in rejniki resnično ustvaril odnos, podoben družinskemu, oziroma bližnjemu sorodstvu. Vidičevi so, posamič ali skupno, bili večkrat v Sivcu. Jože je večkrat poslovno potoval na novosadski sejem in se oglasil v Sivcu, prišli so spotoma tudi k sinu v vojsko v Beograd. Jože se je udeležil dveh štiridesetdnevnih¹⁵ v družini svojih rejnikov.

Ko sem ga spremljala na obisku Sivca, so se mu na vsakem koraku v vasi in na salašu utrinjali spomini na ljudi, pri katerih je živel, na sosede, prijatelje, na delo in razne dogodke. Med najinim obiskom so bile *zadušnice*¹⁶ in popoldne, ko so se ljudje že razšli, sva odšla na pokopališče, kjer je na grobovih družin svojih rejnikov prižgal sveče.

Ob ponovnih snidenjih s prijatelji sem bila priča veselju. Še posebej zanimivo je bilo, ko je sin nekdanjega rejnika, rojen po vojni, prisluhnil Jožetu, ko mu je pripovedoval o življenju družine v vojnem času, še pred njegovim rojstvom. Njun pogovor je bil podoben pogovoru med starejšim in mlajšim bratom.

SKLEP

Za celovito poznavanje pojava bi bilo treba zbrati več gradiva, saj od neposrednih pričevanj poznamo samo otroška, nobenih pa s strani rejnikov o tem, kako so se odločili, da sprejmejo otroke, kako so to doživljali njihovi otroci, koliko so jim bili rejenci v pomoč, koliko v dodatno skrb. Ostajajo mnoga vprašanja o tem, kdo je bil nosilec pobude reševanja otrok v Pravoslavni cerkvi, s čigavo pomočjo in kako se ji to posrečilo.

Jože Vidič in Drago Majski, sin njegovih rejnikov, na njihovem domu v Sivcu, oktober 2006 (foto: M. Ravnik).

¹⁵ Počastitev pokojnega štirideseti dan po smrti, s prinašanjem in darovanjem obredne hrane na grobu.

¹⁶ Počastitev pokojnih, štirikrat v letu, s prinašanjem in darovanjem obredne hrane na grobu.

Zgodb je toliko, kolikor je bilo otrok. Vendar pa je rezultat skupnega terenskega dela in pogovorov z Jožetom Vidičem, ki je hkrati udeleženec in dober poznavalec, več kot le ena zgodba, je celovito, živo pričevanje o dogodkih, času, prizorišču, ljudeh in vezeh med njimi, ki so se ohranile do današnjih dni.¹⁷

Na bivanje otrok v Sivcu lahko gledamo v okviru intimnega družinskega življenja na eni strani okrnjenih družin, ki so poslale otroke v Bačko, na drugi strani pa dopoljenih družin, ki so otoke sprejele pod svojo streho. Širše pa v kratkotrajnem bivanju slovenskih otrok v Sivcu lahko vidimo posebno vrsto transnacionalnih migracij, opredeljenih s prvo in drugo svetovno vojno, mejnostjo in begunstvom v posebnih razmerah in v več državah. Otroci v Bački so bili najmlajši primorski begunci iz Italije in kolonisti v Jugoslaviji, v Sivcu pa slovenski begunci iz Sárvára in kratkotrajni imigranti, a hkrati skupaj s Srbi pripadniki iste plasti domačega prebivalstva, ki jih je zatirala madžarska okupacijska oblast. Medtem ko so bili ti otroci v Bački, so bili njihovi bratrance v raznih državah, od Istre in Furlanije v Italiji do Argentine. Z vključitvijo v družinsko in vaško življenje v Sivcu je socialna mreža primorskih beguncev, ki se je začela širiti z migracijami po prvi svetovni vojni, segla najdlje proti vzhodu.

Sl. 7: Jože Vidič s prijateljem Duškom Živanovim in njegovo ženo Zorico pred njuno hišo v Sivcu, oktober 2006 (foto: M. Ravnik).

VIRI IN LITERATURA

Kleibencetl, Janko

2006 *Primorci in Istrani v Prekmurju*. Koper: Fontana.

Kržišnik - Bukič, Vera

2003 Slovenci v Hrvaški, Bosni in Hercegovini, Srbiji in Črni gori ter Makedoniji. *Traditiones* 32 (2): 117–135.

Plavšić, Lazar

1979 *Sivac 1579 – 1979. Buktinja u ravnici*. Sombor.

¹⁷ Terenski zapiski in fototeka so shranjeni v Arhivu ISN ZRC SAZU.

Ravnik, Mojca

1991 Družina in sorodstvo (sondažna raziskava na Kobilju, v Gornji Bistrici, Kamovcih in Petišovcih). V: Keršič, Irena in Slavko Kremenšek (ur.), *Vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 7. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika SED; 21), 35–52.

2002 Z meje na mejo. V: Kalc, Aleksej (ur.), *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev z zabodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstvenoraziskovalno središče; Trst: Narodna in študijska knjižnica (Annales majora), 54–61.

Sunajko, Slavka in Aleš Selan

2008 Intervju. *Bilten* [Beograd] 6 (11), junij 2008, 8–9.

Slovar slovenskega knjižnega jezika

1985 *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 4. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.

Valenčič, Slavko

1992 *Internacijsko taborišče Sárvár*. Murska Sobota.

Vidič, Jože

1964 *Kolonizacija ob meji v Prekmurju od 1921 do 1934 leta*. (Seminarska naloga.) Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

1998 Spomini dveh internirancev. *Lendavski zvezki/Lendvai füzetek* [Lendava] 16: 17–21.

2009 *Korespondenca*. [Rokopis, Arhiv ISN ZRC SAZU.]

“THEY HAVE ACCEPTED US AS THEIR OWN”:

CHILDREN OF SLOVENIAN PRISONERS AT THE SÁRVÁR LABOR CAMP IN FOSTER CARE WITH FARMING FAMILIES IN VOJVODINA DURING THE SECOND WORLD WAR

After the end of the First World War, when Italian oppression of Slovenians living in the region of Primorska escalated, and after Primorska had been annexed to Italy by the 1922 Treaty of Rapallo, many Slovenians decided to leave their homes. They fled in large numbers to other European countries, including Yugoslavia, and overseas, frequently to Argentina. Some six hundred of these refugees established their colonies in Prekmurje, then a part of Yugoslavia, along the Hungarian-Yugoslav (now Slovenian) border. Among them were also families which during the war had been evacuated because their homes were situated too near the Isonzo Front. Most of them were given land but had to obtain a loan, which represented a considerable financial burden, to purchase farming implements and cattle, and to build a simple shanty. Not long after their fields started to yield the first crops and life returned to its normal pace, the Second World War commenced. In 1942 the Hungarian occupational authorities moved them to the Sárvár Labor Camp in Hungary where all capable of work had to earn their keep by doing seasonal work in county estates, and returned to the camp in winter. In bitter cold and lacking adequate nutrition, many of them fell ill and died. Many of their children were evacuated from the camp by the Orthodox Church from Novi Sad which placed them in foster care with farming families in Bačka in the province of Vojvodina where they stayed until the end of the war. The article is based on data provided by the settlers who had returned to Prekmurje after the war, on literature,

and particularly on eyewitness accounts by Jože Vidič. A foster child reared in the Bačka village of Sivac, Vidič had researched this topic and wrote extensively on the refugees from Primorska in Prekmurje, on camp life, and on the dilemma of accepting the offer of foster care or not, both for parents as well as their children. In 2006, the author of this article joined Vidič who set out to pay a visit to his friends in Sivac.

The article examines evacuation of the children of Slovenian parents from Sárvár; their placement in Bačka; their life in foster families and the chores they were assigned; and their relations with the members of their foster families and with villagers. The children were taken in by families, either with small children or with no offspring, which needed help because their male members were absent. With no husbands and sons in the house, the help of foster children denoted a relief for women who remained alone on their farms. Foster children helped with household chores, tended young children, and helped with work in the field and barn. Those men who had not been sent to the front or taken into captivity were repeatedly summoned to join work battalions, frequently for several months. There were few children in Sivac, most of whom were very young or in poor health. Used to work from home, foster children did not feel they were being used. Most of them remember warm relations within their respective families which had taken them in and treated them as their own. Their symbiosis was truly a happy one: foster families opened their homes to the needy children, but also needed help with their farm chores; the children, on the other hand, received a warm shelter and were used to farm work. Their close ties of friendship, not unlike those in the children's primary families, were not severed after they had been returned to their original homes in Prekmurje. In many cases they continued for years afterward, whether with visits or through correspondence and phone calls, and in some cases they have remained alive to this day.

The sojourn of these Slovenian children in Bačka represents a special kind of migrations defined by the First and the Second World Wars, border location, and refugee status in specific conditions and in several state formations. While in Prekmurje, the children were the youngest refugees from Primorska, which at the time was under the Italian rule, and settlers in Yugoslavia, in Sivac they were Slovenian refugees from Sárvár and transitory immigrants. At the same time they were, like the rest of the villagers, members of the native population of Yugoslavia with a common experience of being oppressed by the Hungarian occupational authorities. During their years in Bačka their young relatives either remained with their parents at their original homes in, for example, Istria and Friuli, or migrated in different directions. With the participation of the children from Sárvár in the family and village life in Sivac the social network of Slovenian refugees from Primorska, which had started to expand through migrations after the First World War, reached furthest toward the east.

Doc. dr. Mojca Ravnik, Ljubljana,
mojcara@zrc-sazu.si